

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.1.81

UDK 330.101:316.774

Primljeno: 18. 09. 2021.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Mirza Mahmutović

POLITIČKA EKONOMIJA I MEDIJSKA EKOLOGIJA TRAMPIZMA: PRILOG ISTRAŽIVANJU ANTISISTEMSKIH POLITIKA

Koncepti razvijeni u oblasti političke ekonomije nude plodotvoran okvir za sagledavanje, iz zapadne perspektive, fenomena trampizma kao izraza antisistemskih politika koje nastaju u razvijenim demokratijama kao reakcija na učinke neoliberalnih modela rasta i kartelskog ustrojstva političkih partija. Ova teorija ne objašnjava, međutim, ulogu medijskog okruženja u pretpostavljenim odnosima. Cilj je članka ponuditi, putem eksplorativne analize, teorijske pretpostavke za konceptualizaciju veza između medija, antisistemskih politika i modela rasta. Trampizam se razvija, ključna je teza, u uvjetima destabilizacije naslijeđenih institucionalnih aranžmana industrije vijesti, koji su omogućavali i ograničavali funkcije novinarstva suštinski značajne za procese demokratizacije zapadnog društva. Rad nastoji doprinijeti razvoju alternativnog teorijskog pristupa proučavanju medijskog aspekta trampizma u odnosu na preovlađujući korpus ideja o “postistini”, “lažnim vijestima” i “echo komorama”.

Ključne riječi: mediji; novinarstvo; vijesti; trampizam; antisistemske politike.

1. UVOD

Uvođenje riječi *trampizam*¹ u raspravu o izbornoj kampanji i predsjedničkom mandatu Donalda J. Trumpa postavlja i pitanje svrhe, namjere, ambicije samog čina. Vrijedi se, naime, zapitati o razlozima takva jezična djelovanja: šta se (novo?) nastoji izraziti upotrebom (novog?) termina? Spram kojih se pojavnosti, procesa, stanja stvari teži, posredstvom imenovanja, razviti senzibilitet? Na šta, u konačnici, upućuje nastavak pomoću kojeg se obrazuju apstraktne imenice (sufiks *-izam*, od grčke riječi *ismos*, koja označava razne djelatnosti, doktrine, sisteme, smjerove, pokrete, oblike ponašanja) kada se doda jednom konkretnom porodičnom imenu njemačkog porijekla? Doktrinu, stil vladanja, kult, pokret? Semantičku preopterećenost, nepreciznost, neodređenost?

U radovima istraživača različitih disciplinarnih usmjerenja (npr. Henrichsen 2020; Morris 2019; Flisfeder 2018; Sable i Torres 2018; Viefhues-Bailey 2017; Post 2017; Thompson 2017) termin se dovodi u vezu s mrežom koncepata, uglavnom negativnih konotacija, kao što su, na primjer, populizam, autoritarizam, nacionalizam, konzervativizam, rasizam, šovinizam, pri čemu sam izraz nerijetko figurira kao samorazumljiva odrednica.

U ovom se članku predlaže drugačiji pristup koji omogućava preciznije određenje termina. Upotreba je kovanice povezana, argumentirat će se u radu, s određenom pojavom: *političkom nestabilnošću* koja se ispoljava, u različitom stepenu, u razvijenim demokratskim državama tokom zadnjeg desetljeća. Skreće se pažnja na relevantan teorijski pristup, razvijen u okviru zapadne društvene misli, koji nudi plauzibilno objašnjenje fenomena koristeći konceptualni okvir o modelima rasta, kartelskim partijama i antisistemskim politikama. Trampizam izražava, ključna je teza ovog pristupa, trend uspona antisistemskih politika koje se javljaju u razvijenim demokratijama kao reakcija na neodrživost neoliberalnog modela rasta i kartelskog ustrojstva političkih partija.

Iako pruža plodotvoran analitički okvir, ova teorija ne razmatra, međutim, ulogu *medija* niti *novinarstva* u pretpostavljenim odnosima. Uporišta za razradu teorije pružaju, sugerira se, pristupi razvijeni u oblasti historije i komparativne političke ekonomije komunikacija. Cilj je rada ponuditi, putem eksplorativne analize, skup

---

¹ U trinaestom izdanju rječnika engleskog jezika izdavača Harper Collins (2018: 11861) navode se dva značenja imenice *trampizam*: „1. politike koje zagovara Donald Trump, posebno one koje uključuju odbacivanje trenutnog političkog establišmenta i energičnu provedbu američkih nacionalnih interesa; 2. kontroverzna ili uvredljiva izjava koja se pripisuje Donaldu Trumpu“. Objašnjenje riječi upućuje, indikativno, na osobito političko djelovanje koje karakterizira antiestablišmentska pozicija, nacionalizam i kontroverzna retorika.

teorijskih propozicija za konceptualizaciju veza između medija, antisistemskih politika i makroekonomskih režima, učiniti vidljivijim kompleks međuodnosa koji su dosadašnji radovi u području društvenih nauka sekundarno proučavali, ako ne već i zanemarivali. Članak doprinosi razvoju alternativnog analitičkog instrumenta za proučavanje medijskog aspekta trampizma, u odnosu na preovlađujući korpus ideja o „postistini“, „lažnim vijestima“ i „eho komorama“.

Za ovim prvim, uvodnim odjeljkom slijede tri odjeljka. U drugom odjeljku razmatraju se glavne postavke i problematični aspekti teorije o antisistemskim politikama. Razrada teorije u smjeru artikuliranja propozicija o medijskom okruženju i novinarstvu predstavlja se u trećem odjeljku. U četvrtom odjeljku, koji figurira i kao zaključak, data je sinteza ključnih povijesnih procesa u ekosistemu vijesti razvijenih demokratija koje se dovode u vezu s usponom antisistemskih politika.

2. TRAMPIZAM – POPULARNI IZRAZ ANTISISTEMSKIH POLITIKA?

Oslanjajući se na recentne radove iz oblasti političke ekonomije (Hopkin i Blyth 2021; Hopkin 2020; Hopkin i Blyth 2019; Blyth i Matthijs 2017; Baccaro i Pontusson 2016), trampizam se ovdje sagledava kao *popularna oznaka*² fenomena *antisistemskih politika*. Takvo se shvaćanje temelji na proučavanju procesa u ekonomskoj i političkoj sferi u dugoročnom vremenskom okviru, statističkim analizama trendova i izvođenju generalizacija uz korištenje komparativnog pristupa. Teorija koja se artikulira unutar ovog intelektualnog kruga, čemu su Hopkin i Blyth dali poseban doprinos, ima za cilj objasniti dramatične promjene u partijskim sistemima razvijenih demokratskih država: uzroke povećane podrške izbornog tijela političkim figurama, pokretima i partijama koje iz različitih, nerijetko oprečnih ideoloških perspektiva, osporavaju postojeći (neoliberalni) poredak. Izborni uspjeh Trampa promatra se tako kao osobita, ako ne već i lokalna manifestacija globalnih procesa koji su stvorili preduvjete za uspon političkih figura kao što su, na primjer, Nigel Farage, Matteo Salvini, Marine Le Pen, Timo Soini, Jimmie Åkesson, Nikolaos Michaloliakos, Giorgia Meloni, ali i Bernie Sandres, Pablo Iglesias, Alexis Tsipras, Katja Kipping, Jeremy Corbyn, Nicola Sturgeon itd. Obje pojave, uspon „ksenofobne desnice“ i „antikapitalističke ljevice“,

---

² Teoretičari medija (Kittler 2010) skreću pažnju na upućenost mišljenja na modele i metafore koje pružaju mediji. Otuda upotreba *taga* kao *tehnološke metafore* kod sagledavanja trampizma: oznake koja se pridodaje nekoj stvari radi identifikacije, ključne riječi koja opisuje neku temu, sažetog i prepoznatljivog tekstualnog elementa koji doprinosi boljoj vidljivosti nekog entiteta.

objašnjavaju se kao dijelovi zajedničkog trenda – antisistemskih politika (Hopkin 2020).

Koncept „antisistemskih partija“ uveo je Sartori (1976) kako bi opisao političke partije u demokratskim državama koje podrivaju legitimitet samog poretka. Hopkin i Blyth redefiniraju koncept s ciljem preciznijeg određenja fenomena koji se ispoljava u različitim oblicima unutar istog konteksta: zapadnih demokratija koje su tokom prošlih četvrt stoljeća prihvatile, u nekom stepenu, neoliberalno razumijevanje odnosa između tržišne ekonomije i demokratske zajednice. Antisistemске politike nastaju, ključna je teza, kao predvidljiva reakcija na iscrpljenost, neodrživost i neuspjeh osobitog skupa političkih i ekonomskih ideja, politika i institucija, onoga što Hopkin i Blyth nazivaju neoliberalnim makroekonomskim režimom ili modelom rasta.³ Ovi aranžmani spajaju „smanjenu konkurenciju u političkoj sferi i povećanu konkurenciju u ekonomskoj sferi“ (Hopkin i Blyth 2021: 101). Takve su institucionalne konfiguracije izložile, implicira se, mnoge građane u razvijenim demokratskim državama većim ekonomskim i socijalnim rizicima, istovremeno ograničavajući mogućnosti političkog djelovanja u suočavanju s proizvedenim nesigurnostima. Zahtjev za temeljitim promjenama postojećeg uređenja, „ekonomskog modela koji u konačnici radi u korist manjine i političkog sistema koji isključuje alternative“ (Hopkin 2020: 10), zajednička je odrednica različitih oblika antisistemskih politika koji doživljavaju uspon s krizom neoliberalnog režima rasta.

U nastavku se analiziraju, identificiraju i artikuliraju tri ključne propozicije ovog teorijskog pristupa: (1) povezanost krize neoliberalnog modela rasta i političke nestabilnosti (uzroci uspona antisistemskih politika), (2) distribucija generiranih ekonomskih rizika (vrste i obim antisistemskih politika) i (3) politička reprezentacija i mobilizacija nesigurnosti (međudnos ekonomije, politike i kulture).

2.1. Makroekonomski režimi i partijski sistemi: kriza modela rasta i političke nestabilnosti

Teorija koju obrazlažu Hopkin i Blyth smješta, u osnovi, fenomen antisistemskih politika u dugoročnu perspektivu konfliktnih odnosa između kapitalizma i demokratije. Finansijska kriza iz 2008. godine i potonje politike štednje vide se kao

---

³ Koncepti upućuju na sklopove institucija i ideja koje proizvode distinktivne oblike akumulacije kapitala i političkih djelovanja u određenom historijskom periodu. Uporediti: „Makroekonomski režimi su historijski specifične kombinacije ‘hardverskih’ (kapitalističke institucije) i ‘softverskih’ paketa (ciljevi javne politike i ekonomske ideje koje ih podupiru) koji proizvode osobite ishode u smislu raspodjele dohodaka i izbornih rezultata“ (Hopkin i Blyth, 2019: 195-196).

važan kratkoročni uzrok uspona antisistemskih pokreta. Međutim, insistira se i na sagledavanju razvoja ovih procesa u širem kontekstu institucionalnih preobražaja globalnog ekonomskog poretka: promjena u ravnoteži snaga između kapitala i rada od 1970-tih godina, s velikim implikacijama ne samo na raspodjelu dohodaka između različitih društvenih skupina u razvijenim demokratijama nego i političku stabilnost (Hopkin i Blyth 2021). Procesi smjena, uspona i opadanja različitih modela rasta povezani su, bitna je teza, s korijenitim preobražajima partijskih sistema (Hopkin i Blyth 2019; Blyth i Matthijs 2017). Teza zaslužuje elaboraciju.

Makroekonomski režim koji je usmjeravao tržišta razvijenih demokratskih država od kraja Drugog svjetskog rata do sredine 1970-tih godine polučio je, argumentira se, model rasta koji je bio pogodan za rad. Ključna su obilježja ovog režima izgradnja međunarodnih institucija u funkciji zaštite nacionalnih ekonomija od finansijskih rizika (Breton Woods aranžmani) i domaćih institucija u funkciji zaštite rada od ekonomskih i društvenih rizika (aranžmani države blagostanja), s *punom zaposlenošću* kao dugoročnim ciljem politike. Hopkin i Blyth ovaj skup ekonomskih i političkih aranžmana opisuju kao „prvi model rasta“, „vođeni kapitalizam“ ili „uklopljeni liberalizam“. Postratni makroekonomski režim također je pretpostavljao, tvrdi se, komplementaran partijski sistem u kojem dolazi do promjena u oblicima organiziranog političkog djelovanja: slabljenje masovnih političkih partija i uspon tzv. *narodnih partija* (engl. *catch-all parties*). Institucije dizajnirane s ciljem ostvarivanja pune zaposlenosti uspjele su proizvesti ekonomski rast i relativnu jednakost u distribuciji dohotka, što je međutim zahtijevalo uvođenje značajnih ograničenja na strani kapitala. Posvećenost politici pune zaposlenosti ipak dugoročno potkopava održivost samog modela rasta, što je postalo naročito izraženo s naftnom krizom iz 1973. godine. Visoka inflacija, koja se negativno odrazila na gotovo sve frakcije kapitala, u konačnici je pospješila mobilizaciju snaga koje su zagovarale temeljito preustrojstvo postratnih institucionalnih aranžmana.

„Neoliberalni“ ili „drugi“ model rasta, kako Hopkin i Blyth nazivaju makroekonomski režim koji je uspostavljen od 1970-tih godina, stvorio je pogodnije okruženje za kapital. Institucionalne promjene postratnog poretka, poput deregulacije finansija, olakšane mobilnosti kapitala, liberalizacije trgovine, nezavisnosti središnjih banaka, ograničene uloge izabranih političara u kreiranju monetarne, fiskalne i trgovinske politike, rezultirale su uspostavom režima bitno drugačijih obilježja sa *stabilnošću cijena* kao središnjim ciljem politike. Novi je režim rasta također djelovao, sugerira se, kao katalizator promjena u partijskim sistemima. Ključna strategija narodnih partija, intervencije u makroekonomskoj politici s ciljem pružanja dobara različitim

kategorijama birača u zamjenu za masovnu podršku na izborima, postaje kontra-produktivna u poretku koji se temelji na kontroli inflacije. Kako bi opstale, narodne stranke se prilagođavaju novom obliku partijskog djelovanja primjerenom izmijenjenim makroekonomskim uvjetima, tipu *kartelske partije*. Bitna je odrednica kartelskih partija reduciranje mogućnosti upravljanja tržištem posredstvom eksternalizacije procesa političkog odlučivanja ka nezavisnim nacionalnim institucijama ili supranacionalnim organizacijama. Takve strategije osnažuju tehnokratke oblike upravljanja i umanjuju mogućnost birača da utječu na politiku. Političko tržište postupno se „kartelizira“, kako među glavnim partijama ne postoji, uprkos proklamovanim ideološkim razlikama, neslaganje u pogledu temeljne institucionalne strukture ekonomije. Neoliberalni poredak doveo je, prema ovom objašnjenju, demokratske politike u podređeni položaj spram tržišta kapitala te proizveo nejednakost i nesigurnost za većinu građana. Uređenje uspostavljeno da omogući implementaciju politike stabilnosti cijena dugoročno samo polučuje ekonomsku i političku krizu, strukturne preduvjete za uspon antisistemskih politika.

Naime, kao što je distribucija troškova inflacije prouzročila disoluciju prvog modela rasta, tako je i distribucija troškova nejednakosti pokazala neodrživost drugog modela rasta. Učinci ovog modela rasta, niska inflacija i rastuća asimetričnost u prisotnosti kapitala i rada, prouzročili su svojevrsnu pat poziciju u *odnosu kreditor-dužnik*, podjednako unutar i između država, na što kartelski oblik partijskog djelovanja, i sam dio problema, nije mogao ponuditi smisleno rješenje. Neodrživost takvih aranžmana postala je očigledna s finansijskom krizom iz 2008. godine, a reakcija političkog sistema kojim su dominirale kartelske partije – spašavanje insolventnih korporacija i uvođenje mjera štednje za građane – samo je produbila konflikte na relaciji kreditor-dužnik. Promjene koje je zahtijevalo izbornog tijelo došle su, u konačnici, „izvan sistema“. Neoliberalni režim doživio je, prema ovom objašnjenju, neuspjeh s finansijskom krizom iz 2008. godine ali nije zamjenjen novim modelom rasta zbog kontinuirane moći kapitala i intervencija globalno značajnih središnjih banaka.

Izborni uspjeh antisistemskih pokreta i političke nestabilnosti u razvijenim demokratijama ova teorija tako dovodi u uzročnu vezu s krizom preovlađujućeg modela rasta i pratećeg oblika partijskog djelovanja.

2.2. Distribucija rizika: vrste i razmjere antisistemskih politika

Ideologije i diskursi koje artikuliraju antisistemske partije ne izražavaju, prema ovom objašnjenju, samo zahtjev za svrgavanjem vladajućih elita nego osporavaju ute-

meljujuće institucije neoliberalnog modela rasta. Teorija identificira dvije široke ideološke struje, nacionalizam (ponekad i sa fašističkim tendencijama) i demokratski socijalizam, posredstvom kojih se oblikuju alternative (neo)liberalizmu. Iz prve pozicije, koja bi se mogla opisati kao nacionalistički autoritarizam, desničarski populizam ili ekonomski nacionalizam, kao prijatna se vidi liberalizacija trgovine i tržišta rada. Zahtijeva se uvođenje protekcionističkih mjera, u obliku restrikcija na slobodno kretanje roba i konkurentnost na tržištu rada posredstvom rigoroznije imigracione politike. Takvi se apeli susreću, na primjer, u diskursu Donalda Trumpa. Druga pozicija, koja bi se mogla opisati kao antisistemska ljevica, također je kritična prema ekonomskoj globalizaciji, a u europskim državama i prema mjerama štednje, ali se prijatne vide u uvećanoj političkoj moći finansijskog kapitala i oslabljenim kapacitetima javnog sektora. Retorika europskih antisistemskih partija prožeta je ovim apelima.

Teorija sugerira da pozicioniranje razvijenih demokratskih država spram dvije dimenzije izloženosti ekonomskom riziku može predvidjeti koja će vrsta antisistemskih politika i u kojem obimu najvjerojatnije ostvariti uspjeh. Prva dimenzija, koju Hopkin i Blyth opisuju kao „poziciju tekućeg računa“ (engl. *current account position*), djeluje kao pokazatelj stepena izloženosti finansijskoj krizi, posebno u kontekstu dužnik/kreditor statusa. Komodifikacija rada (engl. *commodification of labor*), kako ovi teoretičari opisuju drugu dimenziju, izražava stepen podjele tereta krize posredstvom institucija socijalne zaštite i protektivnog tržišta rada. Veći stepen izloženosti finansijskim rizicima u spoju s većim stepenom komodifikacije rada prediktor je snažnije podrške antisistemskim politikama. Razvijene demokratske države mogu se, u tom smislu, smjestiti na tri pozicije koje korespondiraju varijacijama u distribuciji rizika i prisustva antisistemskih politika (Tabela 1.).

Stoga bi se na osnovu ove teorije mogla izvesti, oslanjajući se termine Hopkina (2020), naredna opća hipoteza: podrška izbornog tijela antisistemskim politikama uvjetovana je načinom na koji različite institucije i politike distribuiraju ekonomske koristi i rizike.

2.3. Reprerzentacija rizika: ekonomija, politika i kultura

Prema tezi „kulturnog zazora“ (Inglehart i Norris 2016) ekonomski status ne objašnjava nužno podršku desničarskim populističkim kandidatima nego prije status anksioznosti: rasno, etnički i rodno utemeljeni strah od društva koje postaje sve

otvorenije i raznolikije u smislu kulturnih identiteta. Studije koje razrađuju ove postavke (npr. Flisfeder 2018; Sides et al. 2017; Viefhues-Bailey 2017) ističu vezu između podrške desničarskim populističkim partijama i autoritarnih vrijednosti, u općem smislu, kulturnih stavova. Ove se vrijednosne preferencije instrumentaliziraju, sugerira se, posredstvom političkih kampanja koje u težište stavljaju teme imigracija i sigurnosti, popraćene s manje-više prikrivenim oblicima rasizma, ksenofobije i mizogonije, kao što je evidentno, na primjer, u retorici Trumpa ili populističke desnice u Europi. Teza plauzibilno osporava, čini se, argument o povezanosti krize neoliberalnog modela rasta i uspona antisistemskih politika.

Teorija o antisistemskim politikama međutim ne osporava nego drugačije sagledava ulogu kulture. Kulturni stavovi uvjetuju, sugerira se, djelotvornost različitih vrsta persuazivnih apela u privlačenju različitih vrsta birača (Hopkin 2020). Naime, izloženost ekonomskim i socijalni rizicima polučuje negativne sentimente koji pokreću glasanja u korist antisistemskih političara. Da bi se, međutim, političke promjene stvarno i desile, ova stanja nezadovoljstva, frustriranosti i anksioznosti potrebno je interpretirati i mobilizirati. Kako će birači reagirati značajno će zavisiti od naracija koje nude objašnjenje uzroka (ekonomskih) problema i načina (političkog) djelovanja. Različite političke poruke, impregnirane različitim persuazivnim apelima, bit će otuda više ili manje prijemčive društvenim skupinama različitih kulturoloških karakteristika. Slika postaje jasnija kada se poveže s dimenzijama izlaganja ekonomskim rizicima. Desničarske antisistemske snage pokazuju sklonost ka većem utjecaju na birače u državama i regijama gdje je snažno tržište potaklo veći imigracijski priliv. Nasuprot tome, ljevičarski antisistemski pokreti pokazuju sklonost ka većem utjecaju u sredinama s većom nezaposlenošću i emigracijskim trendovima. Stepenn otvorenosti za, na primjer, persuazivne apele koji eksploatiraju autoritarne i ksenofobne vrijednosti, zastupljne najčešće u porukama desničarskih populističkih partija, veći je kod starijih, manje educiranih muškaraca u ekonomskim nazadnim regijama nego kod mlađih, obrazovanih osoba iz dinamičnih urbanih sredina. U tom smislu, interpretacije koje krivnju za ekonomske nedaće pripisuju lošim imigracijskim politikama imat će veću rezonantnost kod birača koji osjećaju da su ugroženi ekonomskim promjenama a kulturološki su najviše neprijateljski orijentirani prema imigraciji.

Da bi referentni okviri tumačenja zbilje koje artikuliraju antisistemske partije mogli uopće utjecati na birače, ovi diskursi moraju imati, plauzibilno je pretpostaviti, mogućnost opticaja. Za ostvarivanje procesa neophodno je, slijedi, određeno socio-tehnološko okruženje: *medijska ekologija* osobite informacijske infrastrukture koja omogućuje socijalne interakcije i promjenjivi institucionalni aranžmani koji ih

uvjetuju. Konfiguracije medijskog ekosistema mogu, u tom smislu, olakšavati ili otežavati cirkuliranje narativa koji promoviraju antisistemski političari. U literaturi koja objašnjava učinke neoliberalnog režima na političku stabilnost razvijenih demokratija *izostaje* međutim sistematično razmatranje uloge medija, naročito novinarstva, u pretpostavljenim odnosima. Teorija sugerira kako kulturni stavovi uvjetuju izloženost porukama antisistemskih političara, varijacije u djelotvornosti različitih persuazivnih apela, ali ne obrazlaže *ulogu* sociotehnoloških okruženja koja čine mogućim takve međuodnose. Ako se postavke teorije razrade konzekventno onda bi trebalo da uspon antisistemskih politika prate i strukturni preobražaji komunikacijskog okruženja razvijenih demokratskih država, odnosno da su zaokreti u obrascima posredovanja politike i utjecajnosti različitih aktera u interakcijskim poretcima povezane sa učincima neoliberalnog modela rasta. Teorijska utemeljenost ove teze ispituje se u nastavku.

3. POSTISTINA – POPULARNI IZRAZ KRIZE INSTITUCIONALNIH ARANŽMANA INDUSTRIJE VIJESTI?

Teorija o povezanosti makroekonomskog režima i političke stabilnosti ne objašnjava, kao što je pokazala prethodna analiza, ulogu medija u ovim procesima. Stoga se u nastavku nastoji razviti teorijski okvir, sastavljen od skupa propozicija i koncepata, u cilju osvjetljavanja odnosa između neoliberalnog modela rasta, antisistemskih politika i medijskog okruženja. Kako bi se opisala ova dinamika, što se do sada nije, čini se, pokušalo uraditi, primjenjuju se teorijska i empirijska znanja iz oblasti historije i komparativne političke ekonomije komunikacija, koja su rijetko, ako već ikako, uzimana u obzir prilikom sagledavanja ovog problemskog područja.

Koncept institucionalnih aranžmana, koji je detaljnije pojašnjen u narednoj podsekciji, predlaže se i razrađuje kao koristan teorijski konstrukt za propitivanje složenih međuodnosa, podložnih povijesnim mijenama, između medijskog okruženja, naročito praksi novinarstva, demokratske zajednice i tržišne ekonomije. Koncept je moguće integrirati s već izgrađenim teorijskim modelima u studijama medija. Korisno je, na primjer, primijetiti kako je klasifikacija razvijenih demokratija prema tipu ekonomskog sistema, koju predlažu Hopkin i Blyth (Tabela 1), slična podjeli država u skupine „liberalnih tržišnih ekonomija“, „koordiniranih tržišnih ekonomija“ i „mediteranskih tržišnih ekonomija“ (Hall i Soskice 2001). Takva klasifikacija u velikoj mjeri odgovara, kao što sugeriraju istraživači medija (Nielson i Levy 2010), podjeli medijskih sistema demokratskih uređenja na „liberalni“, „demokratsko-

korporativni“ i „polarizirano-pluralistički“ model (Hallin i Mancini 2004). Za svaki model moguće je utvrditi manje-više sličan institucionalni aranžman koji povezuje, u odnosu međusobnog uvjetovanja, ekonomske, političke i komunikacijske procese.

Pomoću predloženog konceptualnog okvira razvija se sljedeća teorijska formulacija odnosa: procesi koje je omogućio i pospješio neoliberalni model rasta destabilizirali su naslijeđene institucionalne aranžmane industrije vijesti, naročito „liberalnog“ medijskog modela, koji su omogućavali i ograničavali funkcije novinarstva značajne za demokratizaciju zapadnog društva. Promjene ekologije vijesti razvijenih demokratija stvaraju, sugerira se, uvjete za ostvarivanje učinkovite političke komunikacije antisistemskih političara s ciljnim skupinama birača. S dubinskim restrukturiranjem medijskog okruženja percipira se nužnost (i krhkost) određenih izvedbi novinarstva za funkcioniranje demokratija ali i da naslijeđeni aranžmani industrije vijesti samo djelomično zadovoljavaju „informativne potrebe“ suvremenog društva. Termini „postistina“ (engl. *Post-truth*), „lažne vijesti“ (engl. *Fake News*), „eho komore“ (engl. *Echo Chamber*), sagledavaju se, u tom smislu, kao izrazi rasprostranjenih percepcija o krizi naslijeđenih i teškoći uspostavljanja novih institucionalnih aranžmana industrije vijesti primjerenih društvu 21. stoljeća, što predstavlja plodno tlo za uspon antisistemskih politika. U nastavku se obrazlažu ključni teorijski stavovi o (a) obilježjima naslijeđenih institucionalnih aranžmana vijesti i (b) dimenzijama njihovih promjena koje se iskazuju u obliku pet međusobno dopunjujućih pozicija.

3.1. Naslijeđeni institucionalni aranžmani industrije vijesti

Radovi iz historije i komparativne političke ekonomije komunikacija (Tworek i John 2020; Villy i Picard 2019; John i Silberstein-Loeb 2015; Picard 2014; Rasmus i Levy 2010) upućuju na važnost proučavanja *institucionalnih aranžmana* koji reguliraju opskrbu vijesti (engl. *news provision*).⁴ Takvi su aranžmani neophodni, temeljna je premissa ovih radova, za ostvarivanje procesa organiziranog prikupljanja, oblikovanja i diseminiranja vijesti, u modernom smislu prakticiranja novinarstva. Aranžmani osiguravaju, u ekonomskom pogledu, čvrstu finansijsku osnovu, relativno stabilna dugoročna ulaganja koja su presudna za uspostavljanje i održavanje (skupih) organizacijskih kapaciteta nužnih za nesmetano odvijanje procesa opskrbe vijestima.

---

⁴ Koncept upućuje na „relativno stabilne konfiguracije zakona, administrativnih protokola, organizacijskih obrazaca i kulturnih konvencija koje olakšavaju ili sprečavaju prakse produkcije i distribucije vijesti“ (John i Silberstein-Loeb 2015: 2).

Studije (Picard 2019, 2013) upućuju na različite oblike institucionalnih aranžmana koji su razvijeni kroz povijest kako bi istovremeno omogućili i uredili izvođenje ovih aktivnosti na određene načine, u skladu s osobitim ciljevima. Finansiranje „informativskih praksi“ oduvijek je bio izazovan pothvat, a troškove obavljanja ovih djelatnosti subvencionirali su, historijski promatrano, carevi, bogati međunarodni trgovci, aristokratija i druge elite, da bi opsluživali njihove interese. U kontekstu ovog članka, relevantni su institucionalni aranžmani koji su stvorili uvjete za ostvarivanje procesa opskrbe vijestima kao *poslovne djelatnosti* (engl. *news business*). Prema historičarima (John i Silberstein-Loeb 2015), tržišno usmjereni aranžmani produkcije i distribucije vijesti u zapadnom društvu razvijaju se od 17. stoljeća a uzimali su različite oblike (sponzorirani sadržaj, oglašavanje, kartelsko poslovanje, subvencije vlade, ekskluzivni mehanizmi distribucije, itd.). Pri tome, poslovnu strategiju pružatelja vijesti ne oblikuju, treba napomenuti, samo tržišni poticaji i tehnološki faktori nego i državne strukture te građanski ideali, u širem smislu, kulturološke vrijednosne matrice. Ključni moment u ovom razvoju svakako je pojava, krajem 19. stoljeća, „masmedijskog finansijskog modela“ (Picard 2010), koji je omogućio širokim slojevima stanovništva pristup vijestima po niskim cijenama, a pružateljima vijesti osobitu vrijednost, pažnju masovne publike, koja se mogla monetizirati posredstvom oglašavanja. Prema Picardu (2010), ovaj model, koji će postati preovlađujući obrazac finansiranja praksi produkcije i distribucije vijesti, bio je važan dio demokratizacije zapadnog društva jer je osiguravao informacije i mogućnosti izražavanja neophodne za odvijanje demokratskih procesa. U općem smislu, institucionalni aranžmani koji su podržavali ostvarivanje procesa opskrbe vijestima kao poslovne djelatnosti bitno su potpomogli procese profesionalizacije novinarstva. Oni su, zapravo, nedvojbeno povezani s razvojem moderne koncepcije vijesti i distinktivnih diskurzivnih praksi, izvještavanja i intervjuja temeljenih na činjenicama sa normom objektivnosti kao idealom profesije (Schudson 2001), ključnim proi-zvodom „anglo-američke novinarske revolucije“ (Chalaby 1996).

Najmanje dvije propozicije, relevantne za problematiku koja se u članku razmatra, mogu se razviti sintetizirajući uvide ove istraživačke tradicije. Prva se odnosi na *inherentnu finansijsku nesigurnost* aktivnosti opskrbe vijesti kao samoodržive poslovne djelatnosti. Naime, studije političke ekonomije novinarstva (npr. Picard 2018; Picard 2010) sugeriraju da vijesti nikada nisu bile komercijalno isplativ proizvod: oduvijek su se finansirale prihodom ostvarenim na temelju njihove vrijednosti za druge stvari, oglašavanje naročito. U smislu robe, vijesti se mogu okarakterizirati kao „javno dobro“, termin koji se u ekonomiji koristi da bi se opisali

proizvodi i usluge čija se vrijednost, nakon konzumacije, ne iscrpljuje (John i Silberstein-Loeb 2015). Nakon što vijesti postanu, po okončanju proizvodnog i distribucionog procesa, javno dostupne, vrlo je teško spriječiti njihovo daljnje ci-kuliranje, umnožavanje i iskorištavanje, zaštititi, u osnovi, njihovu ekonomsku vrijednost. Također, vijesti su „javno dobro“ i u drugom smislu: problematiziraju teme od općeg značaja za (političku) zajednicu. Iz historijske perspektive, finansijska priroda vijesti kao robe - javnog dobra objašnjava zašto je kod tržišno usmjerenih aranžmana „oligopolističko tržište bilo pravilo, konkurencija iznimka a tržišne barijere neophodne za konzistentnu produkciju visokokvalitetnog novinarstva“ (John i Silberstein-Loeb 2015: 6).

Tržišno usmjereni institucionalni aranžmani doveli su do uspostave, druga je propozicija, *industrijskog modaliteta* produkcije i distribucije vijesti koji je omogućio i ograničio funkcije novinarstva vitalne za demokratske procese.⁵ Naime, radovi (npr. Picard 2014) skreću pažnju na društvene implikacije struktura, sistema podjele rada i težišta industrije vijesti koje su omogućili ove konfiguracije. U osnovi, vertikalno ustrojene medijske organizacije su osiguravale resurse za masovnu produkciju i distribuciju vijesti, oslanjajući se na plaćeno profesionalno osoblje i standardizirane prakse, kako bi opsluživale geografski definirana tržišta. Takve organizacijske strukture uvode obrasce u socijalne interakcije, koje uvjetuju mogućnosti participacije u komunikacijskim procesima, ograničavaju ko se (i kome) može obraćati, šta i kako izraziti. Strukture produkcije potpomažu uspostaviti, ukratko, kritične socijalne distance u polju općenja. Nemogućnost ili bar teškoća ostvarivanja interakcije između manjine, kojoj je data privilegija obraćanja, i mnoštva s uskraćenom mogućnošću izražavanja, bitno su obilježje ovih struktura. Jednaki principi nejednakosti rukovode raspodjelom kompetencija: medijske organizacije zadobijaju ekskluzivnu poziciju, gotovo monopol nad praćenjem, obradom i cirkuliranjem vijesti, dok se sudjelovanje publike, doprinos u ostvarivanju društvenih funkcija novinarstva minimizira, otežava i obeshrabruje. Ne treba zaboraviti i učinak samointeresa institucionalnih elita, koje nastoje kontrolirati (nerijetko i posjedovati) medijske organizacije, na procese selekcije i prezentacije vijesti. Novinarske prakse ograničava, isto tako, osobit tip pristrasnosti ukorijenjen u sistemu podjele rada. Organizacija rada u većini redakcija po načelu sektorskog izvještavanja (engl. *beat reporting*) utječe na težišta produkcije vijesti, privilegirajući praćenje odabranih institucija i oblikovanje poruka na temelju

---

⁵ Schudson (2010) navodi najmanje šest funkcija novinarstva značajnih za demokratska uređenja: informiranje javnosti o temama od općeg interesa, istraživanje i nadziranje struktura moći, pružanje analiza, osnaživanje socijalne empatije, osiguranje javnog foruma za argumentirano izražavanje višestrukih mišljenja te zagovaranje različitih gledišta, ideja i politika o javno značajnim pitanjima.

izjava zvaničnika i saopćenja PR službi. Industrijski modalitet rada novinara proizvodi, dakle, bitne političke posljedice.

Središnjicu institucionalnih aranžmana koji su omogućili ostvarivanje procesa opskrbe vijestima kao poslovne djelatnosti činili su novinska industrija i agencije. I dugo nakon pojave elektronskih medija, većina vijesti poticala je od novinske industrije (Jones 2009). Zapravo, sve do komercijalizacije interneta i pojave 24-satnih TV vijesti, istraživači (Castells 2007) su mogli pisati o usklađenom medijskom sistemu, u kojem je obično štampa proizvodila originalnu vijest, televizija distribuirala masovnoj publici a radio prilagođavao interakciju.

3.2. Preobražaji ekosistema vijesti

Promjena politike regulacije sektora elektronskih komunikacija potakla je, naredna je propozicija, preobrazbe *obrazaca praćenja vijesti* i pojavu novih oblika *partizanskih medija*, što je stvorilo povoljnije medijsko okruženje za opticaj diskursa antisistemskih političara. Riječ je o postupnom razvoju, koji se inicira u Sjedinjenim Američkim Državama krajem 1970-tih godina, a intenzivira tokom naredna dva desetljeća i u drugim razvijenim državama. U seminalnoj studiji učinaka kablovske televizije na publiku vijesti, Prior (2007) je uvjerljivo pokazao implikacije koje su procesi tranzicije ka medijskom okruženju koje nudi veći izbor kanala i programskih sadržaja kao glavni cilj politike deregulacije, imali na političku stabilnost demokratske zajednice. Veća mogućnost izbora, ključni je uvid, povećava polarizaciju među glasačima jer mijenja sastav izbornog tijela: osnažuje trendove participacije „zavisnika o vijestima“ (engl. *news junkies*) i apstinencije „obožavatelja zabave“ (engl. *entertainment fans*). Naime, kod „plutajućih birača“ (engl. *floating voters*), neodlučnih birača koji se nerijetko smatraju ključnim za izbornu pobjedu, pristup okruženju s većim izborom medija smanjuje vjerovatnost glasanja. U ekonomskom smislu, provedba politike deregulacije omogućila je uspostavu medijskog okruženja čija su obilježja korporativna koncentracija i tržišna segmentacija (McChesney 2008). U uvjetima preobražaja političke kulture (trends ka polarizaciji) i medijskih tržišta (takmičenja za pažnju i novac pojedinih profila publike), partizanski mediji u oblasti elektronskih komunikacija postupno se razvijaju kao opravdana poslovna strategija. Ovi se procesi ispoljavaju u Americi krajem 1980-tih godina, a omogućili su ih promjene politika u oblasti elektronskih telekomunikacija. Radio i kablovska televizija bili su središnji mediji za ove oblike novinarstva (Hellinger 2019). Nakon što je 1987. godine Federalna komisija za komunikacije prestala primjenjivati

Doktrinu pravičnosti, koja je nalagala emiterima obavezu predstavljanja različitih gledišta u raspravama o prijepornim pitanjima, na radiostanicama s govornim sadržajima došlo je do porasta partizanskih sadržaja, u formi komentiranja vijesti, nerijetko s obilježjima govora mržnje. Talas kontroverznih radijskih programa (engl. *shock-jocks*) osigurao je prostor za izražavanje desničarskih ideja i popularnost konzervativnih komentatora. Diskurzivne prakse koje su oni promovirali, afektivne veze sa publikom, harizmatični autoritet koji štiti interese naroda a ne liberalnih elita, preuzete su unutar okruženja kablovske televizije, s Fox News kanalom kao istaknutim primjerom. Partizanski mediji su ključni akteri u promociji diskursa antisistemskih političara. Ovi procesi, prisustvo partizanskih medija te uvećanje mogućnosti izbora preferiranih sadržaja a time i „izbjegavanja vijesti“, intenzivirali su se s razvojem koji su omogućile politike privatizacije i komercijalizacija interneta.

Procesi platformizacije weba uzrokovali su strukturne promjene industrijski ustrojenog sistema provizije vijesti u najmanje dva aspekta – *distribuciji* i *monetizaciji* sadržaja, što je omogućilo, četvrta je propozicija, formiranje mreža interakcije između političkih aktera i birača u kojima tradicionalne novinarske organizacije ne zauzimaju središnju poziciju.

Preovlađujuće obrasce ustrojstva i namjene digitalnih tehnologija, posebno kapaciteta povezivanja, bitno su odredile neoliberalne politike regulacije interneta. Ključni moment u ovom razvoju svakako je bila tranzicija od inicijalne strukture weba (tzv. web 1.0), koja je bila teško uskladiva sa uspostavljenim poslovnim medijskim modelima, ka ekosistemu digitalnih platformi (tzv. web 2.0), koje su riješile problem fragmentacije publike, sadržaja i oglašivača, jedno od određujućih obilježja ranog weba (Napoli 2019). U funkciji maksimiziranja broja i interesa korisnika, temeljnim ciljevima društvenih mreža, visokotehnološke organizacije nastojale su učiniti preferirani sadržaj, uključujući vijesti, pristupačnijim za platforme, odnosno pružiti učinkovite mehanizme koji će povezati proizvođače sadržaja (i oglašivače) s fragmentiranom publikom, što ih je, u konačnici, učinilo agregatorima weba. Ipak, za razliku od tzv. prve generacije agregatora, kao što su iTunes, Netflilix ili Amazona, druga generacija agregatora, na primjer Facebook, YouTube ili Twitter, posreduju sadržaje koje sami ne produciraju ili distribuiraju na temelju pribavljene licence. Platforme ne primjenjuju, stoga, tradicionalne prakse uređivanja sadržaja. Operacije filtriranja i rangiranja informacija obavljaju algoritmi, inženjerskom izvedbom ostvareni kao korisnicima nedostupni procesi. Na temelju utvrđenih parametara i podataka prikupljenih praćenjem ponašanja korisnika, donose se odluke o interesima publike, u pravilu, profilirane u skladu s individualnim preferencijama. Takav razvoj

omogućila je i ohrabrila politika reguliranja interneta u Sjedinjenim Američkim Državama. Zakon o komunikacijama iz 1996. godine, zaštitio je pružatelje „interaktivnih računarskih usluga“, kategoriju u koju će, prema sudskim interpretacijama, biti svrstane platforme društvenih medija, od odgovornosti za korisnički generirani sadržaj koji se posredstvom ove infrastrukture prenosi. Istovremeno, zakon je omogućio digitalnim platformama da ograniče distribuciju neprimjerenog sadržaja, pri čemu djelovanje u skladu s tim pravima ne povlači neku specifičnu vrstu odgovornosti ili obaveze. Ovi aranžmani zaštićenosti i autoriteta pomažu objasniti uvjete za olakšano širenje, u neslućenim razmjerama, lažnih, zlonamjernih i klevetničkih iskaza.

Uspostava novih sistema distribuiranja sadržaja i oglašavanja, koje su omogućile digitalne platforme, dovela je do destabilizacije naslijeđenih poslovnih modela medijskih organizacija, posebno novinske industrije. Naročito je to bilo izraženo u liberalnom medijskom modelu gdje se većina prihoda ostvarivala na temelju oglašavanja. Pad prihoda od oglašavanja, u spoju s drugim pokazateljima, poput stepena zaduženosti i nepovoljne opće ekonomske klime, povećava stepen finansijske nesigurnosti, što se odražava, u krajnjoj instanci, na kvalitet izvještavanja. Posljedice su „medijske sjene“ (Thurman, Picard, Myllylahti i Krumsvik 2019), koje izrastaju kako se pojedinim geografskim područjima i temama poklanja mala ili nikakva pažnja, zbog komercijalnih razloga ili nedovoljnih organizacijskih kapaciteta. Odsustvo interesa za praćenjem problema s kojim se suočava određena područja i skupine ljudi stvara utisak razočarenja i nezadovoljstva što se eksploatira u diskursu antisistemskih političara. S usponom digitalnih platformi dolazi i do slabljenja monopola tradicionalnih novinarskih organizacija nad distribucijom vijesti. Društveni mediji povećavaju pristup publici, ali također kompromitiraju prihode, kontakte s publikom, kontrolu nad kontekstom praćenja vijesti i kvalitet podataka o medijskim navikama publike (Villi i Picard 2019). Također, odabir i hijerarhija sadržaja koju utvrđuju algoritmi vođeni internom logikom maksimiziranja uključenosti korisnika, može dovesti do izlaganja publike uskom broju medija ili pridavati veliki značaj nepouzdanim izvorima vijesti. S porastom partizanskih medija i primjenom tehnika političkog marketinga koje se oslanjaju na korištenje „velikih podataka“ ove tendencije postaju još izraženije. Digitalne platforme pružile su antisistemskim političarima mogućnost uspostavljanja izravnih veza, bez posredovanja tradicionalnih medija, s biračima i prilikom vođenja kampanja bez organizacijskih resursa i podrške tradicionalnih elita, kao što najbolje pokazuje upotreba mreže Twitter od strane Trumpa (Hallin 2018).

Peta propozicija upućuje, u konačnici, na implikacije dugotrajnih i postupnih promjena vrednovanja novinarstva kao osobite kulturne prakse koje se javljaju na prijelazu između dva modela rasta. Ovi su procesi stvorili, sugerira se, uvjete za razvoj *antinovinarskog sentimenta*, koji se u diskursu antisistemskih političara eksploatira u svrhe mobilizacije birača.

Negativni stavovi prema tradicionalnim medijskim organizacijama i novinarskoj profesiji bitno su obilježje diskursa antisistemskih političara, naročito desničarske orijentacije. Izjava Trumpa o štampi kao „neprijatelju naroda“ najdrastičniji je primjer ove retorike (Kalb 2018). U diskursima antisistemskih teoretičara mediji se tako dovode u vezu sa skupom koncepata, uglavnom s pejorativnim prizvukom, kao što su elitizam, korupcija, netransparentnost itd. Promjene u percepciji novinarstva omogućila je osobita kulturna dinamika obrazovana u polju novinarstva, akademije i politike na prijelazu između dva makroekonomska režima. U periodu između 1960-tih i 1970-tih godina primjetni su normativni i diskurzivni zaokreti u angloameričkoj kulturi novinarstva. Istraživači (Fink i Schudson 2012) upućuju na uspon „kontekstualnog novinarstva“ i promjene u samoviđenju novinara. Kritički i agresivniji pristup prema predstavnicima vlasti, porast skepticizma i cinizma, sklonost ka pisanju dužih tekstova, analizi konteksta i iznošenju stavova, isticanje nezavisnosti, neki su od ključnih znakova preobražaja. Obilježja političkog vokabulara ilustrativan su pokazatelj promjena u odnosima novinara i političara. Vrlo rijetka u javnom diskursu, odrednica „mediji“, kao opći termin za ono što će kasnije postati poznato kao „mainstream mediji“, strateški se promovira umjesto termina „štampa“ u javnim obraćanjima s dolaskom administracije predsjednika Nixona na vlast, zato što je riječ prizivala kontacije manipulativnosti i umanjivala poveznice novinarstva s Prvim amandmanom (Schudson 2019). Također, u akademskom polju dolazi do porasta interesa za proučavanje operacija industrije vijesti. Ovi kritički pristupi demistificirali su odnos novinarstva i istine, identificirajući sklop uklona, vrijednosti i značenja uključenih u proces proizvodnje vijesti (Happer, Hoskins i Merrin 2019). Tokom 1970-tih godina uobličava se rasprava o odnosu između profesionalizma, ekspertize i moći u polju novinarstva pod snažnim utjecajem ljevičarske kritike tehno-kratskih režima (Anderson 2017). Ova će kritika novinarske profesionalne ekspertize biti preoblikovana u smjeru antielitizma u okrilju „konzervativne protusfere“ (Major 2015), gdje će izrasti ideja o „liberalnom uklonu“ mainstream medija. Antisistemski političari samo su nastavili eksploatirati već izgrađene sklonosti ka populističkim uvjerenjima o medijima koja ih povezuju s elitama.

4. ZAKLJUČAK

Teorija o povezanosti krize modela rasta i političke nestabilnosti predstavlja relevantnu istraživačku perspektivu za objašnjenje fenomena trampizma kao izraza trenda antisistemskih politika koje se, u različitim oblicima, ispoljavaju u bogatim demokratijama. Teorija ne objašnjava, međutim, ulogu medija u ovim procesima. U članku se nastojao razviti teorijski okvir koji bi omogućio poimanje odnosa između neoliberalnih modela rasta, antisistemskih politika i medijskog okruženja, što je izostalo, čini se, u dosadašnjim radovima iz oblasti društvenih nauka. Dakle, riječ je o sintetizirajućem pokušaju konceptualnog uređenja.

Antisistemske politike razvijaju se, promotreno iz ove teorijske perspektive, u uvjetima destabilizacije naslijeđenih institucionalnih aranžmana koji su u razvijenim demokratskim državama regulirali procese opskrbe vijestima.

Najmanje tri historijska procesa relevantna su za objašnjenje promjena ekosistema vijesti. Prva dva razvoja, *deregulacija sektora elektronskih medija te privatizacija i komercijalizacija interneta*, povezani su s neoliberalnim komunikacijskim politikama. Treći, razvoj svojevrsnog *antinovinarskog sentimenta* povezan je s promjenama u (angloameričkoj) kulturi novinarstva, akademskim debatama o industriji vijesti, naročito prirodi profesionalne ekspertize novinara te politizaciji ove kritike sprovedenoj unutar „konzervativne protusfere“, skupu procesa koji se uobličavaju između 1960-tih i 1970-tih godina, vremenskoj tački smjene dva modela rasta. Razmatranje učinaka sva tri razvoja na procese opskrbe vijestima pomaže objasniti kompleks promjena u medijskom okruženju koje su značajne za uspon antisistemskih politika. U članku se skreće pažnja, pomoću skupa propozicija, na relevantne aspekte rekonfiguracija naslijeđenih aranžmana industrije vijesti.

Predloženi konceptualni okvir upućuje da historijski i strukturalni kontekst razvoja medijskog sistema uvjetuje učinkovitost različitih vrsta antisistemskih politika. Moguće je uočiti određene obrasce. Destabilizacija naslijeđenih institucionalnih aranžmana vijesti najdrastičnije se ispoljila u medijskim sistemima koje Hallin i Mancini (2004) nazivaju „liberalnim modelom“, poput Sjedinjenih Američkih Država, gdje su se ujedno ostvarile snažne antisistemske politike, i u obliku desničarskog populizma i antikapitalističkog socijalizma. Promjene u obrascima praćenja vijesti, jačanje partizanskih medija i pojava društvenih medija omogućili su obrazovanje mreža interakcije između političkih aktera i birača u kojima su tradicionalne novinarske organizacije izgubile povlaštenu poziciju u oblikovanju političkih diskursa. Takav razvoj predstavlja svojevrsan zaokret američkog medijskog sistema

u smjeru „polarizirano-pluralističkog modela“, karakterističnog za, na primjer, države kao što su Italija, Španija ili Grčka, gdje su se također ispoljile snažne antisistemske politike. Ipak, takvi procesi predstavljaju u „polarizirano-pluralističkom modelu“ kontinuitet jer su novi oblici distribucije i monetizacije sadržaja putem digitalnih medija samo učvrstili postojeću kulturu partizanskog novinarstva. Naspram toga, u „liberalnom modelu“ povećanje razine političkog paralelizma i polarizacije ispoljava se kao značajan poremećaj. Ovakve tendencije najmanje su uočljive kod „demokratsko-korporativnog modela“, na primjer medijskih sistema država sjeverne Europe, gdje su se javile umjerene antisistemske politike. Poslovni modeli u kojima prihodi od oglašavanja nisu bili isključivi izvor finansiranja, politike regulacije i subvencije medija, snažna pozicija novinske industrije i javnih emitera, visoka razina profesionalne novinarske kulture, neki su od obilježja institucionalnih aranžmana koji su omogućili lakšu adaptaciju na tehnološke, ekonomske i političke promjene.

Studija se priklanja teorijskim pristupima koji upućuju na zavisnost političkih ponašanja od medijskog okruženja, povezanost između izbornih ishoda i obrazaca upotrebe. U radu se pokazuje relevantnost koncepata razvijenih unutar studija političke ekonomije komunikacija za teorijsku elaboraciju odnosa antisistemskih politika, modela rasta i medija. Interdisciplinarni pristup, koji povezuje studije politike, ekonomije, kulture i komunikacija, ključan je za razumijevanje korjenitih društvenih preobražaja koji se ispoljavaju u razvijenim demokratskim državama početkom 21. stoljeća.

LITERATURA

1. Anderson, Christopher W. (2017), "Knowledge, Expertise, and Professional Practice in the Sociology of Michael Schudson", *Journalism Studies*, 18(10), 1307-1317.
2. Baccaro, Lucio, Jonas Pontusson (2016), "Rethinking Comparative Political Economy: The Growth Model Perspective", *Politics and Society*, 44(2), 175–207.
3. Blyth, Mark, Matthias Matthijs (2017), "Black Swans, Lame Ducks, and the Mystery of IPE's Missing Macroeconomy", *Review of International Political Economy*, 24:2, 203-231.
4. Castells, Manuel (2007), "Communication, Power and Counter-power in the Network Society", *International Journal of Communication*, 1, 238-266.

5. Chalaby, Jean (1996), "Journalism as an Anglo-American Invention: A Comparison of the Development of French and Anglo-American Journalism, 1830s-1920s", *European Journal of Communication*, 11, 303-326.
6. Fink, Katherine, Michael Schudson (2014), "The Rise of Contextual Journalism, 1950s–2000s.", *Journalism*, 15(1), 3-20.
7. Flisfeder, Matthew (2018), "'Trump'—What Does the Name Signify? Or, Protofascism and the Alt-Right", *Cultural Politics*, 14, 1-19.
8. Happer, Catherine, Andrew Hoskins, William Merrin (2019), *Trump's Media War*, Palgrave Macmillan, Cham.
9. Harper Collins (2018), "Trumpism", u: *Collins English Dictionary*, 13. izdanje, Kindle edicija, Harper Collins Publisher, Glasgow
10. Hall, Peter A., David Soskice (ur.) (2001), *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford University Press, Oxford
11. Hallin, Daniel C. (2018), "Mediatization, Neoliberalism and Populisms: The Case of Trump", *Contemporary Social Science*, 14(1), 14-25.
12. Hallin, Daniel C., Paolo Mancini (2004), *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge
13. Hellinger, Daniel C. (2019), *Conspiracies and Conspiracy Theories in the Age of Trump*. Macmillan, Cham.
14. Henrichsen, Jennifer R. (2020), "Journalists' Mnemonic Techniques and the Rise of Trumpism", *Communication, Culture and Critique*, 13(1), 125-129.
15. Hopkin, Jonathan (2020), *Anti-system Politics: The Crisis of Market Liberalism in Rich Democracies*, Oxford University Press, New York
16. Hopkin, Jonathan, Mark Blyth (2021), "Global Trumpism. Understanding AntiSystem Politics in Western Democracies", u: Vormann, Boris, Michael D. Weinman (ur.), *The Emergence of Illiberalism: Understanding a Global Phenomenon*, Routledge, New York, 101-123.
17. Hopkin, Jonathan, Mark Blyth (2019), "The Global Economics of European Populism: Growth Regimes and Party System Change in Europe", *Government and Opposition*, 54, 193–225.
18. Inglehart, Ronald F., Pippa Norris (2016), "Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash", *HKS Working Paper*, 1-52.
19. John, Richard R., Jonathan Silberstein-Loeb (2015), *Making News. The Political Economy of Journalism in Britain and America from the Glorious Revolution to the Internet*, Oxford University Press, Oxford

20. Jones, Alex (2009), *Losing the News: The Future of the News that Feeds Democracy*, Oxford University Press, New York
21. Kalb, Marvin (2018), *Enemy of the People: Trump's War on the Press, the New McCarthyism, and the Threat to American Democracy*, Brookings Institution Press, Washington
22. Kittler, Friedrich (2009), *Optical media: Berlin Lectures 1999*, Polity Press, Malden
23. Major, Mark (2015), "Conservative Consciousness and the Press: The Institutional Contribution to the Idea of the 'Liberal Media' in Right-Wing Discourse", *Critical Sociology*, 41(3), 483- 491.
24. McChesney, Robert W. (2008), *Bogati mediji, siromašna demokartija*, Šahinpašić, Sarajevo
25. Morris, Edwin Kent (2019), "Inversion, Paradox, and Liberal Disintegration: Towards a Conceptual Framework of Trumpism", *New Political Science*, 41(1), 17-35.
26. Napoli, Philip (2019), *Social Media and the Public Interest: Media Regulation in the Disinformation Age*, Columbia University Press, New York
27. Nielsen, Rasmus Kleis, David A. L. Levy (ur.) (2010), *The Changing Business of Journalism and its Implications for Democracy*, Reuters Institute for the Study of Journalism, Oxford
28. Picard, Robert G. (2018), "The Economics of Journalism and News Provision", u: Vos, Tim (ur.), *Journalism*, De Gruyter Mouton, Berlin, 281-296.
29. Picard, Robert G. (2014), "Twilight or New Dawn of Journalism?", *Journalism Studies*, 15(5), 500-510.
30. Picard, Robert G. (2013), "State Support for News: Why Subsidies? Why Now? What Kinds?", u: Murschetz, Paul (ur.), *State Aid for Newspapers. Theories, Cases, Actions*, Springer, Heidelberg, 49-57.
31. Picard, Robert G. (2010), "A Business Perspective on Challenges Facing Journalism", u: Nielsen, Rasmus Kleis, David A. L. Levy (ur.), *The Changing Business of Journalism and its Implications for Democracy*, Reuters Institute for the Study of Journalism, Oxford, 17-24.
32. Post, Charles (2017), "The Roots of Trumpism", *Cultural Dynamics*, 29(1-2), 100-108.
33. Prior, Markus (2007), *Post-Broadcast Democracy. How Media Choice Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*, Cambridge University Press, Cambridge, NY

34. Sable, Marc Benjamin, Angel J. Aramillo Torres (2018), *Trump and Political Philosophy: Patriotism, Cosmopolitanism, and Civic Virtue*, Palgrave Macmillan, Cham.
35. Sartori, Giovanni (1976), *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge University Press, New York
36. Schudson, Michael (2019), "The Fall, Rise, and Fall of Media Trust", *Columbia Journalism Review*, 58 (1), 26.
37. Schudson, Michael (2010), "News in Crisis in the United States: Panic – and Beyond", u: Nielsen, Rasmus Kleis, David A. L. Levy (ur.), *The Changing Business of Journalism and its Implications for Democracy*, Reuters Institute for the Study of Journalism, Oxford, 95-106.
38. Schudson, Michael (2001), "The Objectivity Norm in American Journalism", *Journalism*, 2(2), 149-170.
39. Sides, John, Michael Tesler, Lynn Vavreck (2017), "The 2016 US Election: How Trump Lost and Won", *Journal of Democracy*, 28(2), 34-44.
40. Thompson, Jack (2017), "Understanding Trumpism: The New President's Foreign Policy", *SIRIUS - Zeitschrift für Strategische Analysen*, (1)2, 1-6.
41. Thurman, Neil, Robert G. Picard, Merja Myllylahti, Arne H. Krumsvik (2019), "On Digital Distribution's Failure to Solve Newspapers' Existential Crisis", u: Eldridge II, Scott A., Bob Franklin (ur.), *The Routledge Handbook of Developments in Digital Journalism Studies*, Routledge, New York, 172-185.
42. Tworek, Heidi J. S., Richard J. John (2020), "Global Communication", u: da Silva Lopes, Teresa, Christina Lubinski, Heidi J. S. Tworek (ur.), *The Routledge Companion to the Makers of Global Business*, London, Routledge, 315-331.
43. Viefhues-Bailey, Ludger (2017), "Looking Forward to a New Heaven and a New Earth Where American Greatness Dwells: Trumpism's Political Theology", *Political Theology*, 18(3), 194-200.
44. Villi, Mikko, Robert G. Picard (2019), "Transformation and Innovation of Media Business Models", u: Deuze, Mark, Mirjam Prenger (ur.), *Making Media. Production, Practices, and Professions*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 121-132.

Prilozi

Tabela 1. Priroda krize i varijacije antisistemskih politika (Izvor: Hopkin i Blyth, 2021, prilagođeno)

<i>Tip ekonomskog sistema</i>	<i>Mobilizirane skupine</i>	<i>Vrsta antisistemskih politika</i>
Dužnička kriza + rezidualna socijalna zaštita (SAD, Velika Britanija)	Većina izvan top 10%: Zaduženo radno aktivno domaćinstvo, ekonomski nesigurno mlado stanovništvo Penzioneri, male štediške, stariji niskokvalificirani radnici	Snažne > antisistemski ljevicizam (Sanders, Corbyn) > desničarski populizam (Trump, Brexit)
Dužnička kriza + dualni sistem socijalne zaštite i tržišta rada (Grčka, Španija, Italija, Portugal, Francuska)	"outsajderi", zaduženo radno aktivno domaćinstvo, ekonomski nesigurno mlado stanovništvo	Jake > antisistemski ljevicizam (Syriza, Podemos, Pokret pet zvjezdica, Lijevi blok)
Zemlja kreditor + snažan sistem socijalne zaštite (Austrija, Danska, Švedska, Njemačka, Nizozemska, Finska)	Penzioneri, male štediške, stariji niskokvalificirani radnici	Umjerene > desničarski populizam (Alternativa za Njemačku, Slobodarska stranka u Nizozemskoj i Austriji, Stranka Finaca)

POLITICAL ECONOMY AND MEDIA ECOLOGY OF TRUMPISM: A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF ANTI-SYSTEMIC POLITICS

Summary:

Concepts developed in the field of political economy offer a useful framework for explaining, from a Western perspective, the phenomenon of Trumpism as an expression of anti-system politics emerging in rich democracies in response to the effects of neoliberal growth models and the cartel forms of political parties. While insightful, this theory does not account for the role of media in presumed relationships. The article aims to offer, through exploratory analysis, the theoretical basis for conceptualization of the links between media, anti-system politics, and growth models. Trumpism developed, we argue, under the conditions of destabilization of traditional institutional arrangements of the news business, which enabled and limited the functions of journalism important for the democratization of the „Western“ society. The paper contributes to the development of an alternative theoretical approach to the study of the media aspect of Trumpism concerning the prevailing corpus of ideas about "post-truth", "false news" and "echo chambers".

Keywords: media; journalism; news; trumpism; anti-system politics

Adresa autora

Author's address

Mirza Mahmutović

Univerzitet u Tuzli

Filozofski fakultet

mirza.mahmutovic@unitz.ba

